

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філологічних наук, доцента,
завідувача кафедри англійської філології
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
Ущиної Валентини Антонівни
на дисертацію СКРИННІК Юлії Сергіївни

**"Дискурсивна варіативність вербальної та невербальної поведінки
мовців при зміні соціальних ролей (на матеріалі англійської мови) "**
*(Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2019.
-- 247 с.),*

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
(спеціальність 10.02.04 – германські мови)

Дисертація Скриннік Юлії Сергіївни присвячена розкриттю
лінгвальної та позалінгвальної специфіки реалізації / зміни соціальних
ролей англomовною дискурсивною особистістю в умовах інституційного та
побутового дискурсів.

Завдяки тому, що найрізноманітніші соціальні ролі, які виконує
людина у процесі своєї життєдіяльності, є невіддільним компонентом
універсального концепту "ЛЮДИНА", різні аспекти їх вивчення
неодноразово ставали об'єктами дослідження у психології, соціології і,
звичайно, лінгвістиці. Рецензована праця є втіленням такого інтересу, що
свідчить про її безперечну **актуальність**. Крім того, актуальним є також і
те, що виконана вона в антропоцентричній парадигмі, у межах якої людина
– центральний об'єкт будь-якого гуманітарного знання, у тому числі й
мовознавчого.

Людина-мовець, що перебуває у центрі уваги цього дослідження, не
просто мислить, відчуває і говорить, а й виконує певні соціальні ролі у
взаємодії з іншими людьми. Саме такий дослідницький фокус ставить цю
роботу на один щабель з тими новітніми розвідками, що зосереджуються на
екологічності нашого буття. Екологія людського спілкування – це
усвідомлення індивідом наслідків слів і вчинків у масштабі великої системи,
а, отже, і соціальної відповідальності за свою дискурсивну поведінку. Такі

роботи, як дисертація Ю. С. Скриннік, мають непересічне **теоретичне і практичне значення**, оскільки сприяють формуванню у людини-мовця не лише навичок екологічної комунікації, а й уможливлють нове, цілісніше, сприйняття навколишнього світу і свого місця у ньому.

Актуальністю характеризуються вербальні та невербальні компоненти комунікації, задіяні дискурсивною особистістю при виконанні різних соціальних ролей у різних типах дискурсу як **об'єкт** цієї наукової праці, а також особливості їх стратегічного використання в інституційному та побутовому дискурсах як її **предмет**. Мовленнєва специфіка зміни конфігурацій соціальних ролей англomовною дискурсивною особистістю описана в контексті комунікативно-дискурсивної парадигми, що також є безумовно актуальним, оскільки дозволило дисертантці не лише запропонувати комплексну характеристику мовної особистості у різних комунікативних умовах, а й залучити до аналізу позалінгвальні чинники поряд з лінгвальними. Аналіз дискурсивної поведінки особистості при зміні соціальних ролей уможливив виокремлення дискурсивних стратегій і тактик при різних конфігураціях соціальних ролей, зумовлених нормами та принципами екологічного спілкування.

Актуальності рецензованій дисертації додає те, що вона має яскравий мультидисциплінарний характер, у ній вдало інтегровано здобутки різних концепцій дослідження соціальних ролей – соціальних, психологічних та мовознавчих. У світлі використаного комунікативно-дискурсивного підходу увага дослідниці зосереджена на вербальних та невербальних чинниках, що задіяні англomовною дискурсивною особистістю при виконанні різних соціальних ролей в інституційному та побутовому типах дискурсу. Саме такий комплексний підхід дозволив дослідниці дійти висновку про те, що соціальні ролі є стереотипними та виконуються за сценарієм.

За своїми об'єктом і предметом, а також підходом до їх аналізу робота відповідає науковим темам "Когнітивно-дискурсивні дослідження

мови і перекладу" (номер державної реєстрації 0114U004320) та "Еколінгвістичний підхід до аналізу германських мов та педагогічного процесу їх навчання на гуманітарних факультетах українських вишів" (номер державної реєстрації 0113U002092), що досліджуються на факультеті іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Авторці вдалося успішно впоратися з поставленими **завданнями** дослідження, котрі чітко і послідовно окреслюють його основні вектори. Обґрунтовано теоретико-методологічні основи дослідження мовленнєвої поведінки дискурсивної особистості при зміні нею соціальних ролей; визначено соціальні та біосоціальні чинники, що впливають на мовленнєвий репертуар особистості при виконанні різних соціальних ролей; охарактеризовано особливості використання вербальних, невербальних та надвербальних компонентів комунікації під час втілення дискурсивною особистістю соціальних ролей, а також визначено специфіку взаємодії цих компонентів у різних типах дискурсу; виявлено та проаналізовано комунікативні стратегії і тактики реалізації соціальних ролей в інституційному та побутовому дискурсах.

Виконанню перерахованих завдань сприяв автентичний **матеріал** дослідження, що налічує 2180 діалогічних дискурсивних фрагментів, у яких відбувається зміна конфігурацій соціальних ролей дискурсивною особистістю. Фрагменти дібрані методом суцільної вибірки з текстів сучасної англійської художньої літератури та скриптів кінофільмів (загальний обсяг матеріалу 4186 сторінок).

Свідченням **наукової новизни** вважаємо, передусім, використання комунікативно-дискурсивного підходу до розкриття специфіки мовленнєвої поведінки англійської дискурсивної особистості при виконанні соціальних ролей в інституційному та побутовому дискурсах. Здобувачка по-новому підходить до характеристики мовних і немовних засобів, властивих для виконання соціальних ролей на вербальному, невербальному та

надвербальному рівнях. Уперше здійснено комплексний аналіз комунікативних стратегій і тактик реалізації соціальних ролей в інституційному та побутовому типах дискурсів. Новизною характеризуються виявлені дисертанткою рольові конфігурації в ракурсі еколінгвістики та параметри для визначення екологічності спілкування – відповідність / невідповідність очікуванням соціуму від виконуваної соціальної ролі, кооперативний / некооперативний стиль спілкування, адекватний / неадекватний вибір стратегій зміни соціальних ролей.

Апробацію результатів дисертації здійснено протягом 2015-2018 рр. на засіданнях кафедри англійської філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Основні положення і висновки дисертації було оприлюднено на 13 міжнародних науково-практичних конференціях. Зміст автореферату віддзеркалює основні положення дисертації, які з усією повнотою відображено у 14 одноосібних публікаціях автора (заг. обс. 4,7 авт. арк.), зокрема у 4 статтях у фахових виданнях України, двох закордонних статті та тезах восьми конференцій.

Дисертація чітко **структурована** згідно з її дослідницькими завданнями. Вона складається зі вступу, чотирьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (398 найменувань, 80 з яких – іноземними мовами), списку довідникових джерел (10), списку джерел ілюстративного матеріалу (24) і додатків (4).

У вступі витримано традиційні для кандидатських дисертацій філологічного профілю параметри: обґрунтовано актуальність дисертаційного дослідження; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету і завдання; окреслено об'єкт і предмет дослідження, його матеріал та джерельну базу; сформульовано наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи; вказано на апробацію дисертації; зазначено її структуру та обсяг.

У першому розділі "Теоретико-методологічні основи дослідження соціальних ролей дискурсивної особистості" систематизовано досвід

вивчення соціальних ролей дискурсивної особистості у лінгвістиці взагалі та еколінгвістиці зокрема, запропоновано характеристику варіативності соціальних ролей, розмежовано поняття соціальної ролі та соціального статусу.

У другому розділі "Особливості організації мовленнєвого репертуару дискурсивної особистості у різних типах дискурсу" окреслено фактори впливу на реалізацію соціальних ролей у різних типах дискурсу та описано особливості взаємодії вербальних і невербальних компонентів комунікації при зміні соціальних ролей.

Третій розділ "Особливості дискурсивної поведінки при зміні конфігурації соціальних ролей у межах інституційного дискурсу" присвячено аналізу вербальних, невербальних та надвербальних особливостей реалізації стратегій і тактик виконання соціальних ролей в інституційному дискурсі.

У четвертому розділі "Особливості дискурсивної поведінки при зміні конфігурації соціальних ролей у межах побутового дискурсу" схарактеризовано вербальну, невербальну та надвербальну специфіку реалізації стратегій і тактик виконання соціальних ролей в побутовому дискурсі.

Оформлення роботи досить охайне й відповідає усім вимогам ДАК України. Матеріал викладений чітко й послідовно, що засвідчує лінгвістичну ерудицію авторки, її здібності до критичного аналізу існуючих підходів і теорій та креативного мислення. Академічного плагіату у дисертації не виявлено: всі ідеї та положення інших учених подано з покликанням на відповідні першоджерела.

Усі зазначені вище формальні і змістові аспекти дозволяють кваліфікувати дисертацію Скриннік Ю. С. як завершене і самостійне лінгвістичне дослідження, що відповідає сучасному рівню наукових знань. Водночас, як і будь-яка розвідка, робота не позбавлена недоліків та дискусійних моментів:

1. Передусім вважаємо потрібним зазначити, що, зважаючи на широту охоплених проблем, методика дослідження описана занадто стисло. Через це залишилися недостатньо розкритими деякі питання методологічного і практичного характеру, а також деякі інструменти і процедури аналізу.

Це стосується насамперед відбору матеріалу для дослідження, що складається, як зазначається, *"з англомовних кіноскриптів та творів сучасних англомовних письменників"* (с. 75). У своєму прагненні бути лапідарною в описі першого етапу дослідження (с. 75), дисертантка не вказала, ні за якими критеріями відбиралися фрагменти діалогів з художніх творів та кінофільмів, ні яким чином встановлювалися межі цих фрагментів. Також ніде в роботі не вказано, яке співвідношення між частками сегментів матеріалу, що аналізувався. Оскільки методика аналізу невербальних компонентів комунікації в кінофрагментах очевидно буде відмінною від інструментів, задіяних до їх вивчення у художніх творах, хотілося б детальніше почути, яким чином проводився цей аналіз.

2. Тісно пов'язаним із попереднім є наше наступне зауваження, яке стосується термінологічного апарату роботи. По-перше, поясніть, будь ласка, взаємозв'язок між поняттями "соціальна роль", "власна позиція" і "позиціонування" (додаток А, с. 239). Як Ви їх розумієте? Чи розмежовуєте? Якщо так, то що тоді первинне – позиціонування чи соціальні ролі? Інакше кажучи, чи соціальна роль визначає позицію суб'єкта дискурсивної діяльності, чи навпаки?

Чим термінологічне утворення "рольова позиція" (с. 167) відрізняється від згаданих вище?

І насамкінець, термін "екстралінгвальний" (с. 165) є синонімом терміну "невербальний" чи "надвербальний"?

3. У підрозділі 3.2.1 дисертації цілком слушно розглядається імпліцитна оцінка як засіб ідентифікації соціальної ролі комунікативного партнера. Виникає запитання – а чи не є також і експліцитна оцінка (наприклад, похвала чи несхвалення) потужним засобом ідентифікації соціальних ролей.

І якщо так, то як вона корелює з асиметрією між комунікативними партнерами?

4. Також хотілося б зауважити, що варто було б краще систематизувати проаналізований фактичний матеріал. Подекуди пояснення не зовсім точно ілюструють явища, про які йдеться (як, наприклад, на с. 92), іноді в одному ряду подаються цілком різнопорядкові сутності (як, наприклад, на с. 123 – *"підбадьорливі висловлення, поради і скорочення"*).

Крім того, опис деяких прикладів подано без будь-яких узагальнень і розмежувань. У результаті читачеві так і невідомо, яким чином автор доходить висновків – інтуїтивно чи за допомогою чітко випрацьованого інструментарію. Якщо виявлено особливі лінгвальні знаки – вербальні та невербальні маркери тієї чи іншої соціальної ролі, то, напевно, доречно було б на цьому наголосити, виокремивши та узагальнивши ці знаки.

Деякі висновки видаються дещо категоричними і вимагають додаткового пояснення. Так, на с. 125 зазначається, що *"дискурсивна поведінка інтолерантної особистості – жінки середньої соціальної групи не змінюється при переході від інституційного до побутового дискурсу"*. Чи це виведена Вами закономірність чи характеристика лише одного конкретного прикладу?

5. Хоча стиль викладу положень у цілому справляє позитивне враження, текст дисертації все ж потребує певного вдосконалення, наприклад: *"поведінка людини визначається структурою його особистості"* (с. 30), *"у такому уявленні мовної особистості"* (с. 50), *"мовленнєвий репертуар матері, яка є старшою за віком, відмінності"* (с. 90). Бажано було б також уважніше поставитися до прізвищ відомих науковців, як от: Н. Ферклафа дисертантка на с. 33 називає "Фейрклау", а на с. 57 – "Феркло". Спостерігаються також формальні і стилістичні огріхи: русизми (сс. 17, 28, 29, 30, 32, 47, 51, 57, 144), хибодруки (сс. 26, 56, 58, 79, 142).

Наголошуємо на загальній позитивній оцінці роботи й підкреслюємо, що висловлені запитання та зауваження не стосуються її принципових

положень, а мають винятково дискусійний характер. Вони не торкаються концепції, жодним чином не знижують загальну високу оцінку дисертації та не піддають сумніву вірогідність результатів.

На підставі ретельного аналізу дисертації, автореферату та основних публікацій констатуємо, що дисертація "Дискурсивна варіативність вербальної та невербальної поведінки мовців при зміні соціальних ролей (на матеріалі англійської мови)" є оригінальним завершеним дослідженням, яке за змістом та оформленням відповідає пп. 11, 13 "Порядку присудження наукових ступенів", затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р.), а його авторка, Скриннік Юлія Сергіївна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри англійської філології
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки

В. А. Ущина

Відгук одержано 02.05.2019р.

Вчений секретар спецради Мр. І.І. Морозова